

Bevezetés

Amikor e kötetet az olvasó kezébe adjuk, pontosan negyed század választ el bennünket 1956-tól. Negyed század, azaz úgyszólván egy emberöltő. Az a nemzedék, amely 56 októberében éppen csak kilépett az iskola padjaiból, azóta élete derekához ért, vagy már azon is túl van. A kor főszereplői: kevés kivétellel a sírban. A fontosabb tanúk: szétszóródva a világban, vagy csendes szemlélődésben odahaza. Új nemzedékek nőttek fel, amelyeknek nincs személyes emléküik 1956-ról. Számukra 56 *történelem*, amelyről azonban nyíltan beszélni nem lehet, amelyet vállalni — sőt éleszteni is — tilos. Félig-meddig ellopott, üzenetéből kiforgatott, az írott és szájhagyomány normális forgalmából kiiktatott történelem.

Ezt a kötetet nekik készítettük. Azoknak, akik 56 összekuszált fonalát bogozva nem hagyatkozhatnak megélt dolgok emlékére. Akik nem kívánnak továbbra is a véletlenül elejtett szavak, a homályos magyarázkodások morzsáin élni. Akik sejtik, hogy 1956 *másképp* volt, kulcsesemény volt, csak azt nem tudják, hogyan, s ehhez keresnek pontosabb adalékokat.

Hogy 1956 a jelenkori magyarság legnagyobb politikai tette volt, azt persze a hatalmon lévők is tudják: ezért ingadoznak huszonöt éve a ferdítés, az agyonhallgatás és a kisajátítás között. Főként azt szeretnék eltitkolni — mit eltitkolni: meg nem törtéنتé tenni! — hogy a mai Magyarország, úgy, ahogy van, pártostul, államostul és népestül, 1956 törvénytelen leszármazottja. Ezért tilalmas róla az egyenes beszéd. Nem a felelősség miatt:

25 év után jogilag is, emberileg is, a számonkérés elévült. Hanem azért, mert az egyenes beszéd a törvényes kontinuitás kérdését vetné fel.

Hogy ilyen veszély fennáll, az Lengyelországgal kapcsolatban látható. Nem tudjuk, hogy ez a huszonötödik évforduló még milyen ünneplést tartogat a magyar októbernek, de az új lengyel forradalomnál méltóbbat nem készíthetett volna elő. Szándékosan használjuk a *forradalom* szót, mert ami Lengyelországban 1980 augusztusa óta történik, más fogalommal megérteni nem lehet. Forradalmi mélységű a rendszer bomlása, forradalmi méretű — s főleg: szuverénitású — a néptömegek mozgása. Mint 1956-ban, a nép nem akar « a régi módon élni », az állampárt pedig még szovjet támogatással is képtelen « a régi módon kormányozni ». Sőt — helyzete ennnyivel rosszabb, mint 56-ban — már újabb változást sem tud kínálni. A lengyel nép nem a hatalom « megújulását », hanem távozását kívánja. Bizonyos fokig saját pusztulása árán is. Vállalja a nélkülözést, mert — a kezdeti látszatok ellenére — nem elsősorban több kenyér kell neki, hanem *a maga teremtette rend*.

A lengyelországi események megint egyszer képernyőre vetítik a forradalmaknak azt a régi tulajdonságát, hogy *a felkelt népnek senki sem parancsol (még saját, választott képviselői sem)*. Ez az, amit a mindenkori hatalom soha nem képes megérteni: 1956 után is a bűnbakot kereste ahelyett, hogy alázattal fontolgatta volna az esemény mélyebb üzenetét. Pontosán úgy viselkedik, állapította meg a francia Raymond Aron¹, « mint a múlt század legostobább burzsoái, akik képtelenek voltak megérteni a tömegek haragját és a nép fölkelését néhány ember ördögi manőverére vezették vissza ».

A szovjet világban lezajló népi mozgalmak forradalmi jellegét leninista kommentátorok azzal a — merőben formális — érveléssel szokták kétségbevonni, hogy egy forradalmi rend ellen nem lehetséges forradalom, hanem

¹ Lásd alább, 69. o.

legfeljebb ellenforradalom. E kötet szerzői közül többen — így pl. Seton-Watson, Raymond Aron — szemügyre veszik ezt az érvelést, s ezen belül is azt a kérdést, lehet-e forradalmi természetűnek nevezni egy kívülről behozott és életben tartott hatalmi képződményt. Egy másik megközelítés — Bibó István és a hozzá kapcsolódó Donáth Ferencé — 1956-ot a háborúvég befejezetlenül maradt, illetve kisiklatott forradalmával hozza összefüggésbe. A fontos itt nem a terminológia — elvégre 56 a fennálló kommunista rend ellen volt, e tény körül aligha lehet vita — hanem a történelmi hűség, vagyis hogy kik mozogtak és miért? A felkelők becsmérő minősítése nem magyarázza meg, miért lázadt az egész magyar nép, miért kellett a leninista rendet külhatalomnak helyreállítania. A legjobb szolgálatot az teszi, aki e kérdéseket ideológiai minősítések nélkül vizsgálja.

1956-nak óriási az irodalma Nyugaton, elsősorban idegen nyelveken. Erről bármely jobb közkönyvtárban bárki hamar meggyőződhet. Az 1956-os magyar események lefolyását, jellegét, politikai tanulságait (stb.) könyvek és tanulmányok százai tárgyalták, mint ahogy ez a jelen kötet végén található bibliográfiából is kiderül. A témával foglalkozó irodalom méretei eleve önkényessé tesznek minden válogatást. Ez az itt következő szöveggyűjteményre is vonatkozik. Magától értetődik, hogy fontos szerzők tömege maradt ki válogatásunkból, s hogy az érdemleges kérdésfeltevéseknek is csak egy kis része talált benne helyet.

A jobb áttekintés végett az anyagot három fő részre osztottuk: az események menete, jellege, kihatása. Ezt egészíti ki a — Bill Lomax, angol történész által összeállított — Bibliográfia, amely jó áttekintéssel igazítja el a további információt kereső olvasót. Az aktualitás és a párhuzam indokolja a lengyel forradalmi gondolkodó, Jacek Kuron 1981 júliusi elemzésének beiktatását.

K. P.